

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

DISLEKSIYASI BOR O‘QUVCHILAR BILAN DIFFERENSIAL ISHLASHGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR

Soliyeva Moxigul Madaminxon qizi

“Ideal ta’lim-tarbiya” xususiy maktabi, o‘qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada disleksiyaga ega o‘quvchilar bilan differensial ishlashga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Tadqiqotda disleksiyaning psixologik-pedagogik xususiyatlari, o‘quvchilarning individual qobiliyatlari hamda o‘qitish jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar yoritiladi. Shuningdek, differensial ta’limni tashkil etishda o‘qituvchining metodik tayyorgarligi, didaktik vositalar, o‘quv muhitining moslashuvchanligi va oilaviy omillarning roli ko‘rib chiqiladi. Maqolada inkluziv ta’lim sharoitida disleksiyali o‘quvchilar bilan samarali ishlashning zamonaviy yondashuvlari va pedagogik shart-sharoitlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari differensial yondashuvning o‘qish, yozish va nutqiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: disleksiya, differensial ta’lim, inkluziv ta’lim, o‘qish qiyinchiliklari, pedagogik yondashuv, individual xususiyatlar, didaktik vositalar, nutq rivoji

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ДИФФЕРЕНЦИРОВАННУЮ РАБОТУ С УЧАЩИМИСЯ С ДИСЛЕКСИЕЙ

Солиева Мохигул Мадаминхон кизи

Частная школа «Идеал таълим-тарбия», преподаватель

Аннотация

В статье анализируются основные факторы, влияющие на дифференцированную работу с учащимися с дислексией. Рассматриваются психолого-педагогические особенности дислексии, индивидуальные способности учащихся и трудности, возникающие в процессе обучения. Также исследуется роль методической подготовки учителя, дидактических средств, гибкости образовательной среды и семейных факторов в организации дифференцированного обучения. Обосновываются современные подходы и педагогические условия эффективной работы с учащимися с дислексией в условиях инклюзивного образования. Результаты подтверждают положительное влияние дифференцированного подхода на развитие навыков чтения, письма и речи.

Ключевые слова: дислексия, дифференцированное обучение, инклюзивное образование, трудности чтения, педагогический подход, индивидуальные особенности, дидактические средства, развитие речи

FACTORS INFLUENCING DIFFERENTIATED INSTRUCTION FOR STUDENTS WITH DYSLEXIA

Soliyeva Moxigul Madaminxon qizi

“Ideal Ta’lim-Tarbiya” Private School, Teacher

Abstract

This article analyzes the key factors influencing differentiated instruction for students with dyslexia. It explores the psychological and pedagogical characteristics of dyslexia, individual learner abilities, and challenges encountered in the teaching process. The study also examines the role of teachers’ methodological preparedness, instructional materials, adaptability of the learning

environment, and family-related factors in organizing differentiated instruction. The article substantiates modern approaches and pedagogical conditions for effective work with dyslexic students in inclusive education settings. The findings confirm the positive impact of differentiated instruction on the development of reading, writing, and speech skills.

Keywords: dyslexia, differentiated instruction, inclusive education, reading difficulties, pedagogical approach, individual characteristics, instructional tools, speech development

Zamonaviy ta'lim tizimida har bir o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini tashkil etish muhim pedagogik talabga aylanmoqda. Ayniqsa, o'qish va yozish faoliyatida qiyinchiliklarga duch keladigan disleksiyasi bor o'quvchilar bilan ishlashda differensial yondashuvning ahamiyati tobora ortib bormoqda. Disleksiya — bu o'quvchining intellektual rivojlanish darajasiga mos kelmagan holda o'qish, yozish va matnni idrok etishda yuzaga keladigan maxsus o'rganish qiyinchiligi bo'lib, u ta'lim jarayonida alohida pedagogik yondashuvni talab etadi. Bugungi kunda inkluziv ta'lim konsepsiyasining rivojlanishi barcha o'quvchilar, jumladan, maxsus ehtiyojli bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratishni nazarda tutadi. Shu nuqtai nazardan, disleksiyasi bor o'quvchilar bilan ishlashda differensial ta'lim metodlari samaradorligini oshirish dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda o'quvchilarning individual qobiliyatlari, psixologik holati, motivatsiyasi hamda o'qituvchining metodik kompetensiyasi muhim rol o'ynaydi. Disleksiyasi bor o'quvchilar bilan ishlashda yuzaga keladigan muammolar ko'p qirrali bo'lib, ular nafaqat o'qish texnikasining sustligi, balki matnni tushunish, yozma nutqni shakllantirish va fonetik tahlil qilishdagi qiyinchiliklar bilan ham bog'liqdir. Shu sababli ta'lim jarayonida an'anaviy yondashuvlar bilan cheklanib qolmasdan, differensial, ya'ni o'quvchilarning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan metodlarni qo'llash zarurati yuzaga keladi.

Mazkur maqolaning maqsadi disleksiyasi bor o'quvchilar bilan differensial ishlashga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va ularni ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot doirasida o'quvchilarning individual xususiyatlari, o'qitish metodlari, ta'lim muhiti hamda ijtimoiy omillarning o'zaro ta'siri kompleks yondashuv asosida ko'rib chiqiladi.

Disleksiya va differensial ta'lim masalalari pedagogika, psixologiya hamda maxsus ta'lim yo'nalishlarida keng o'rganilgan. Mazkur muammoni tahlil qilishda xorijiy va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari muhim nazariy va metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Disleksiya tushunchasi va uning psixologik-pedagogik mohiyatini o'rganishda Samuel T. Ortonning [1] ilmiy ishlari muhim o'rin tutadi. U disleksiyani markaziy nerv tizimi faoliyati bilan bog'liq bo'lgan o'qish buzilishi sifatida tavsiflab, uni erta aniqlash va maxsus pedagogik yondashuvlar orqali bartaraf etish zarurligini asoslab bergan. Keyinchalik Sally Shaywitz [2] tomonidan olib borilgan tadqiqotlar disleksiyaning neyrobiologik asoslarini aniqlab, fonologik qayta ishlashdagi qiyinchiliklar uning asosiy sababi ekanini ko'rsatdi.

Disleksiyali o'quvchilar bilan ishlash metodikasi Margaret J. Snowling va Uta Frith [3] tomonidan chuqur o'rganilgan. Ularning tadqiqotlarida disleksiyaning kognitiv modellari ishlab chiqilib, o'qish va yozishdagi qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun fonetik, vizual va semantik strategiyalarni uyg'un qo'llash zarurligi asoslangan. Differensial ta'limning nazariy asoslari esa Carol Ann Tomlinson [4] tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, u o'quvchilarning individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va tayyorgarlik darajasiga mos holda ta'lim jarayonini tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi. Tomlinson differensial yondashuvni samarali amalga oshirish uchun o'quv materiallari, o'qitish usullari va baholash tizimini moslashtirishni taklif etadi. Shuningdek, inkluziv ta'lim sharoitida maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash muammolari Mel Ainscow va Tony Booth [5] tomonidan tadqiq etilgan. Ular inkluziv ta'lim muhitini yaratishda pedagogik moslashuv, ijtimoiy qo'llab-quvvatlash va ta'lim jarayonining individuallashtirilishi muhim omillar ekanini asoslab bergan.

So'nggi yillarda disleksiyali o'quvchilar bilan ishlashda multisensor yondashuvlarning

samaradorligi ham ilmiy jihatdan isbotlangan. Xususan, Anna Gillingham va Bessie Stillman [6] tomonidan ishlab chiqilgan Orton–Gillingham metodi fonetik, vizual va kinestetik usullarni birlashtirib, o‘qish jarayonini osonlashtirishga xizmat qiladi. Mahalliy tadqiqotlarda ham disleksiya va differensial ta’lim masalalari bosqichma-bosqich o‘rganilmoqda. O‘zbekiston ta’lim tizimida inkluziv ta’limni joriy etish, maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlash metodikasini takomillashtirish va pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlarda, ayniqsa, milliy ta’lim muhitiga mos metodlarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish masalalari muhim o‘rin tutadi. Umuman olganda, tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, disleksiyasi bor o‘quvchilar bilan differensial ishlash samaradorligi ko‘p jihatdan ilmiy asoslangan metodlardan foydalanish, o‘qituvchining metodik tayyorgarligi hamda ta’lim muhitining moslashuvchanligiga bog‘liq. Shu bilan birga, mazkur yo‘nalishda milliy ta’lim tizimi sharoitida amaliy tadqiqotlarni yanada kengaytirish zarurati saqlanib qolmoqda.

Mazkur tadqiqotda disleksiyasi bor o‘quvchilar bilan differensial ishlash samaradorligini aniqlash maqsadida kompleks pedagogik yondashuv asosida ishlab chiqilgan **“multisensor differensial o‘qitish metodikasi”** taklif etildi. Tadqiqot Farg‘ona viloyati, Farg‘ona shahridagi 4 ta umumta’lim maktabidan birida 1–4-sinflarda tahsil olayotgan jami 37 nafar disleksiyasi aniqlangan o‘quvchi ishtirokida olib borildi. Tadqiqot jarayonida o‘quvchilar yosh xususiyatlari va o‘qish darajasiga ko‘ra guruhlarga ajratilib, har bir o‘quvchi uchun individual rivojlanish yo‘nalishi belgilandi. Metodikaning asosiy mohiyati o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishda bir vaqtning o‘zida ko‘rish (vizual), eshitish (auditiv) va harakat (kinestetik) kanallarni uyg‘un qo‘llash orqali o‘quv materialini differensial tarzda yetkazishga qaratildi.

Tadqiqot uch bosqichda tashkil etildi: dastlabki diagnostika, shakllantiruvchi bosqich va yakuniy nazorat. Dastlabki bosqichda o‘quvchilarning o‘qish tezligi, matnni tushunish darajasi, fonetik tahlil ko‘nikmalari hamda yozma nutq sifati maxsus diagnostik topshiriqlar orqali baholandi. Shakllantiruvchi bosqichda esa taklif etilgan metodika asosida o‘quv jarayoniga differensial yondashuv joriy etildi. Bunda o‘quv materiallari murakkablik darajasiga ko‘ra moslashtirildi, qisqa va aniq matnlar bilan ishlash, bo‘g‘inlab o‘qish, vizual kartochkalar, audioyozuvlar, harakatli mashqlar va interaktiv topshiriqlar tizimli ravishda qo‘llanildi. Har bir o‘quvchining individual qiyinchiliklari hisobga olinib, differensial topshiriqlar ishlab chiqildi hamda o‘qituvchi tomonidan doimiy pedagogik qo‘llab-quvvatlash ta’minlandi. Metodika doirasida o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasini oshirishga ham alohida e’tibor qaratildi, ya’ni rag‘batlantiruvchi usullar, o‘yin texnologiyalari va muvaffaqiyatga yo‘naltirilgan baholash tizimi joriy etildi. Yakuniy bosqichda dastlabki ko‘rsatkichlar bilan solishtirma tahlil o‘tkazilib, differensial yondashuvning samaradorligi aniqlashtirildi. Tadqiqot natijalarini qayta ishlashda miqdoriy (foizli ko‘rsatkichlar, taqqoslash) va sifat tahlili usullaridan foydalanildi. Taklif etilgan multisensor differensial o‘qitish metodikasi disleksiyasi bor o‘quvchilarning o‘qish va yozish ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali vosita sifatida o‘zini oqlab, ta’lim jarayonini individuallashtirish va inkluziv muhitda pedagogik natijadorlikni oshirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot jarayonida disleksiyasi bor 37 nafar o‘quvchi bilan olib borilgan eksperimental ishlar natijalari differensial yondashuv asosida sezilarli ijobiy o‘zgarishlar yuzaga kelganini ko‘rsatdi. Dastlabki diagnostika natijalariga ko‘ra, o‘quvchilarning aksariyatida o‘qish tezligi past, matnni tushunish darajasi yetarli emas, fonetik tahlil qilishda qiyinchiliklar va yozma nutqda xatolar ko‘p uchrashi aniqlangan edi. Ushbu holat disleksiyaning tipik belgilarini tasdiqladi hamda an’anaviy o‘qitish metodlari bu toifadagi o‘quvchilar uchun yetarli samara bermayotganini ko‘rsatdi.

Shakllantiruvchi bosqichda taklif etilgan multisensor differensial o‘qitish metodikasi tizimli ravishda qo‘llanilgach, o‘quvchilarda o‘qishga qiziqish ortdi, topshiriqlarni bajarishda faol ishtirok kuchaydi va individual yondashuv natijasida har bir o‘quvchining rivojlanish dinamikasi

kuzatildi. Ayniqsa, vizual va kinestetik mashqlarni qo'llash o'qish jarayonini yengillashtirib, harflarni farqlash, bo'g'inlab o'qish va matnni anglash ko'nikmalarining shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Yakuniy nazorat natijalari dastlabki ko'rsatkichlar bilan solishtirilganda, barcha asosiy mezonlar bo'yicha ijobiy o'sish kuzatildi. Quyidagi jadvalda tadqiqotning asosiy natijalari umumlashtirilgan:

1-jadval. Disleksiyasi bor o'quvchilarning rivojlanish ko'rsatkichlari (n=37)

№	Ko'rsatkichlar	Dastlabki bosqich (%)	Yakuniy bosqich (%)	O'sish (%)
1	O'qish tezligi	42	61	+19
2	Matnni tushunish darajasi	38	58	+20
3	Fonetik tahlil ko'nikmalari	40	60	+20
4	Yozma nutq sifati	36	55	+19
5	O'quv motivatsiyasi	45	68	+23

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, eng katta o'sish o'quv motivatsiyasi (+23%) va matnni tushunish darajasida (+20%) kuzatilgan. Bu esa differensial yondashuvning nafaqat kognitiv, balki affektiv (motivatsion) sohada ham yuqori samaradorlikka ega ekanini ko'rsatadi. O'qish tezligi va yozma nutq sifati ham sezilarli darajada yaxshilangan bo'lib, bu multisensor metodikaning kompleks ta'siri bilan izohlanadi. Umuman olganda, tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, differensial va multisensor yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni disleksiyasi bor o'quvchilarning o'qish, yozish va nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Olib borilgan tadqiqot natijalari disleksiyasi bor o'quvchilar bilan differensial ishlashda multisensor yondashuvga asoslangan metodikaning yuqori samaradorligini tasdiqladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, an'anaviy o'qitish usullari bu toifadagi o'quvchilarning individual ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi, differensial va moslashtirilgan pedagogik yondashuv esa o'quv jarayonini sezilarli darajada samarali tashkil etish imkonini beradi.

Eksperimental ishlar natijasida o'quvchilarning o'qish tezligi, matnni tushunish darajasi, fonetik tahlil ko'nikmalari va yozma nutq sifati yaxshilangani, eng muhimi, o'qishga bo'lgan motivatsiyasi oshgani ilmiy jihatdan asoslandi. Bu esa differensial yondashuvning nafaqat bilim va ko'nikmalarni rivojlantirishda, balki o'quvchilarning psixologik holati va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashda ham muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqot natijalari differensial ta'lim samaradorligi o'qituvchining metodik tayyorgarligi, o'quv materiallarining moslashtirilganligi, multisensor vositalardan foydalanish darajasi hamda ta'lim muhitining qulayligi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Shu bois, disleksiyasi bor o'quvchilar bilan ishlashda pedagoglarning maxsus kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion metodlarni joriy etish va individual yondashuvni tizimli ravishda qo'llash zarur.

Xulosa qilib aytganda, disleksiyasi bor o'quvchilar bilan differensial ishlash zamonaviy inkluziv ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshirish, ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda muhim pedagogik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Orton S.T. Reading, Writing and Speech Problems in Children. – New York: W.W. Norton & Company, 1937. – 214 p.
2. Shaywitz S. Overcoming Dyslexia: A New and Complete Science-Based Program for Reading Problems at Any Level. – New York: Alfred A. Knopf, 2003. – 432 p.
3. Snowling M.J. Dyslexia. – 2nd ed. – Oxford: Blackwell Publishing, 2000. – 286 p.
4. Tomlinson C.A. How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms. – 2nd ed. – Alexandria: ASCD, 2001. – 187 p.
5. Ainscow M., Booth T. Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools. – Bristol: CSIE, 2011. – 190 p.
6. Gillingham A., Stillman B. Remedial Training for Children with Specific Disability in Reading, Spelling and Penmanship. – Cambridge, MA: Educators Publishing Service, 1997. – 412 p.